

**DESACRALIZAREA ARTEI
ȘI
SECULARIZAREA CULTURII MORALE**

Editura Eurostampa

Timișoara, 2014

CUPRINS

Introducere	11
Capitolul I	
PERSPECTIVA SPIRITUALĂ ȘI IMAGINEA ARTISTICĂ ÎN CULTURA EUROPEANĂ	15
1. O ISTORIOGRAFIE FILOZOFICĂ A SPIRITUALULUI	17
1.1. Filozofia greacă și proiecțiile ei în creștinism	17
1.2. Metafizica gândirii moderne	26
2. IMAGINEA ARTISTICĂ - ÎNTRE RELIGIOS ȘI SECULAR	36
2.1. Confluența dintre spiritual și material în arta medievală	36
2.2. Perspectiva iconică în contextul conflictului religios	42
2.3. Disegno și idea	46
2.4. Epoca rațiunii	50
3. ARTA MODERNĂ ȘI ÎNLOCUIREA PERSPECTIVEI RELIGIOASE	52
3.1. Modernismul și noile sarcini artistice	52
3.2. Mutația formelor artistice și eliberarea de sacru	57
3.3. Spiritualitate și ocultism în abordarea modernistă	61
3.4. Considerente etice	64
Capitolul II	
ÎNTRE AVANGARDĂ ȘI POSTMODERNISM	67
1. AVANGARDA – CONCEPT ȘI PERSPECTIVE DE INTERPRETARE	69
1.1. Originea termenului și contextul cultural-politic	69
1.2. Avangarda și aversiunea față de frumos	74
1.3. Avangardă, represiune și originalitate	75
1.4. Teoria avangardei	80
1.5. Avangardă și neoavangardă	83
2. ANTIARTA	87
2.1. O abordare estetică	87
2.2. Perspectiva conceptuală	91
2.3. Perspectiva instituțională	94
2.4. O abordare postkantiană	96

3. POSTSTRUCTURALISM ȘI ARTĂ CONTEMPORANĂ	98
3.1. Cadrul cultural al apariției mișcării poststructuraliste	98
3.2. Sartre, Fanon, de Beauvoir	104
3.3. Breton și Bataille	107
3.4. Artaud, Deleuze, Derrida	109
3.5. Proiectul poststructuralist și arta contemporană	112
3.6. Jocul integrării și rigiditatea iluministă	117

Capitolul III

MIȘCĂRI IDENTITARE ȘI ACȚIUNI ARTISTICE CONTROVERSATE	121
1. PRACTICI ARTISTICE FEMINISTE ÎN SPAȚIUL OCCIDENTAL	123
1.1. Principii și strategii de promovare a imaginii feministe	123
1.2. Celebrarea imaginii feminine	126
1.3. Abordarea antiesențialistă și deconstrucția imaginii feminine	133
1.4. Artă, putere și identitate personală	137
2. ARTA GAY ȘI CONFLICTUL CULTURAL	139
2.1. Confluența dintre politic și artistic	139
2.2. Activism homoerotic, SIDA și fonduri publice	141
2.3. Vocea auctorială și impactul cultural-politic	144
3. ACȚIUNE JURIDICĂ ȘI RESPONSABILITATE MORALĂ	147
3.1. Artă, blasfemie sau aviditate mediatică	147
3.2. Autonomie, responsabilitate, public	150

Capitolul IV

CORPUL UMAN ȘI NOILE TEHNOLOGII	155
1. Perspectiva transcendenței corporalului	157
2. Știința genetică și reflecțiile ei socio-culturale	160
3. Abordarea extropiană	164
4. Robotica și A-Life	173
5. Modificări corporale	177
6. Considerente etice	186
Concluzii	189
Bibliografie	197

Prefață

Prezenta lucrare, orientată asupra declinului moral înregistrat de cultura europeană modernă și continuat/accelerat de avangardă și postmodernism, este motivată de un angajament declarat – cu maximă sobrietate și exigență a argumentării – în activismul pentru responsabilitate socială, politică și culturală, ca o condiție și garanție inerentă unei democrații reale și echilibrate.

Una dintre premisele acestui angajament – și implicit a cercetării efectuate – este încrederea în capacitatea culturii, autoritatea și responsabilitatea sa de a crea și stabiliza contextul experienței sociale, tipologia comportamentală, în contextul relațiilor interumane și a celorlalte aspecte ale realității dintr-un anume cronotop și, evident, deschiderea asupra viitoarelor configurații sociale, asupra atitudinilor față de lume, și mai ales față de ființa umană, ca eu distinct și ca „celălalt”.

Autorul plasează interesul maxim, punctul de tensiune al acreditării și discreditării sistemelor de valorizare în acest nucleu central al ființei, a cărei definire și consistență se construiește în raportul dintre fermitatea structurantă a imponderabilului spiritual și dramatismul și seducția materialității corporale, sediu al apetiturilor și vicisitudinilor existențiale, al „voinței de putere” nietzscheene, al agonului dintre principiile (freudiene) ale plăcerii și morții, și al curiozității cognitive raționale, imaginative și empiriste, la limita hybrisului, producătoare de tehnologii sofisticate cu consecințe imprevizibile și nu lipsite de riscuri. Acestei complexități a viziunii actualizate atât de nuanțat, divergente de-a lungul istoriei lumii occidentale asupra ființei umane, perspectiva modernă și mai ales avangardistă și postavangardistă îi accentuează valoarea ambiguă, discutabilă, declinantă, subminativă de obiect de studiu, de posesie, de dispută, valoare politică și comercială. Această convingere este fondată și susținută de frecventarea unor prestigioase bibliografii din științele sociale și psihosociale, teoria politicilor culturale și a managementului cultural, din teoria comunicării și a artei, având la bază desigur suporturile filozofice ale diverselor direcții din a căror confruntare și dialectică s-a configurat faciesul complex european.

Esențială pentru definirea (și, în primul rând, pentru structurarea) acestor civilizații/societăți/culturi, este, în proiectul său hermeneutic, relația dintre cele două componente ale ființei integrale, ale omului social: spiritul ca versant al aspirației spre transcendență și materialitatea corporală a ființei, solidară materialității universului manifest disponibil obiectivării, cercetării, transformării și posesiei. Prima tendință este responsabilă de comportamentul religios și configurează tipologiile culturale dependente de revelație, deci fondate pe instrumentarul credinței, pe certitudinile și stabilitatea valorilor, (inclusiv etice și morale) pe garanția divină a ordinii, a salvării, a eternității (a ieșirii din regimul temporal). Toate formele culturale urmăresc aderența la proiectul specific al transcenderii lumii materiale, al ordinii și adevărului monolit, producând estetici ale categoriilor majore – frumosul, tragicul, sublimul sau măcar armonia, măsura, echilibrul. De asemenea, autorul acreditează valorile morale aderente adevărului absolut echivalent sau garant al binelui. Tipologiile interesate de

exploatarea lumii materiale, deci susținute de instrumentarele obiectivării, de învestirea libertății cu autoritatea liberei cugetări iluministe și cu valențe sociale pe fondul empiric al relaționării cu lumea, produc forme de interpretare interesate de multiplicitatea manifestării, de complexitatea sistemelor de relaționare, de dinamismul temporal, deci de istorie și de subiect ca instanță obiectivantă și obiectivabilă, reflexivă și rațională/irațională. Ambele proiecte conferă autoritate rațiunii, dar între rațiunea mistică a culturilor sacrului și rațiunea analitică și aporetică a culturilor secularizate, preponderent materialiste, autorul semnaleză și demonstrează diferențele esențiale. În impunerea proiectului materialist secularizant, chiar în versiunile idealiste ale interpretării lumii materiale, autorul recunoaște sursa declinului moral, a degingoladelor axiologice și a deprecierii integrității ființei. O asemenea poziție se cere argumentată și susținută cu opinii pertinente selectate și articulate pentru a evidenția traseul conturat ca premiză.

Structura lucrării are la bază patru mari capitole, introduse de un argument care enunță atitudinea motivantă a demersului său analitic și critic, precum și perspectiva sa asupra relației dintre secularizarea culturii și disoluția sistemelor etic și moral cu consecințe asupra proiectului estetic, abordând problematica morții artei, strategiile de desolidarizare ale artei de principiile corpului estetic, refacerea unei continuități tautologice între artă și realitate, dar nu prin categoria estetică a frumosului, ci prin actul cotidian existențial, proiectul autonomiei estetice și revirimentul angajamentului social ca politicizare profundă a actului artistic, solidar mișcărilor sociale subminative și destructurante adresate principiilor axiologice tradiționale.

În primul capitol este abordată relația dintre conceptul de spiritualitate - urmărit în devenirea sa istorică și în tensiunile interpretative ale acestor sisteme de gândire - și producțiile culturale/artistice și, inerent, efectele lor sociale, în geneza și condiționarea conștiinței europene moderne. Având în vedere că studiul se referă strict la cultura occidentală cu fondul și arealul său aculturat european, cercetarea debutează cu analiza abordărilor problematicii spiritului în sintezele filozofice și teologice ale celor două mari culturi antice fondatoare – cel elin (unde sunt dezbătute soluțiile lui Platon și Aristotel, care susțin gândirea medievală, ca tensiune conceptuală și de metodă) și cea indeoeuropeană, bazată pe nucleul pur iudaic veterotestamentar. Sunt puse în discuție și aspectele morale ale acestor proiecte teoretice și consecințele lor asupra reprezentării artistice.

Al doilea capitol este dedicat avangardelor secolului trecut, cu o referire la originea modernismului încă solidar conceptului de avangardă, din secolul XIX, care, prin impresionism repune în dezbatere tema mimesisului și a calității frumuseții, substituit devalorizat/dezvrăjit al frumosului. Fondul filozofic al ideologiilor rupturii, revoltei, subminării dezvoltate de avangardă și tensiunile din cadrul blocului eterogen ca intenție și solidarități teoretice al modernismului și avangardei sunt comentate urmărind „marea dezbateră” ulterioară, din teoria artei de stânga (fără a integra însă opiniile spațiului estic, care ar face obiectul unei alte cercetări consistente și oricum fără consecințe asupra artei occidentale) și de dreapta, cele care accentuează caracterul elitist al avangardei în opoziție cu arta vulgară, de masă și a masei, cu fundamentul ei sentimental și gustul pentru kitsch, din viziunea lui Clement Greenberg, sau, caracterul populist, de natură subculturală, al pop’art-ului. Pe de altă parte, declinul valorii originalului și autorității vocii auctoriale, anunțate de Walter Benjamin, ca o consecință a presiunii noilor tehnologii de reproducere și producere a operei de artă așa cum le analizează Adorno și Horkheimer, acreditând noua condiție – precară – a dimensiunii estetice, gravitează în jurul revirimentului inaugurat de emergența obiectului ready made în arealul artei. Dezbaterea este susținută prin vocile autoritare ale lui Max Kosloff, Bürger, Poggioli, Krauss,

Rosenberg, Schapiro. O importantă parte a capitolului este dedicată lui Marcel Duchamp și evoluției ideilor sale despre artă. Capitolul se încheie urmărind diferitele forme de neoavangardă și nuanțele ideologiilor ce le pun în mișcare, înregistrând efectele radicale asupra conceptului de artă și asupra moștenirii ei în postmodernism, inclusiv ruptura cu publicul (ce confirmă substratul său elitist), precum și declinarea oricărei responsabilități față de convențiile tradiționale, inclusiv morale.

Capitolele trei și patru sunt dedicate tendințelor de politicizare a artei care se solidarizează cu mișcările sociale protestatate din lumea occidentală postbelică. Perioada de început a războiului rece este monopolizată de arta abstract lirică în opoziție declarată cu realismul socialist al Europei de Est, definind accepția abstracționismului ca limbaj al libertății, ca manifestare a subiectivismului maxim, independent de moștenirile codurilor tradiționale, de convențiile sociale, al unei generalități presociale în comunicare cu fondul preuman. Autorul urmărește schimbarea obiectivelor și suporturilor ideologice ce stau la baza programelor estetice ale artei angajate în acest activism, de la revendicarea unei egalități de drepturi sociale la provocantele impunerii ale expunerii corporalității ca sediu, instrument și obiect al experiențelor sexuale, cu grade tot mai reduse de normalitate – de la explicitul și morbiditatea formelor heterosexuale la diversele deviații homoerotice, sadomasochiste și pedofile.

În aceste ultime capitole, autorul se referă și la raportul acestor direcții artistice controversate cu publicul, pe care îl consideră – și își susține convingerea cu citate din texte teoretice și juridice autorizate – ca fiind, dincolo de programele avangardiste, dacă nu un partener, în orice caz, un factor important de luat în considerare atunci când se decide nu dreptul la creație, ci dreptul la expunere publică a imaginilor/acțiunilor obscene, cu un exces de violență sau ce induc seducția violenței, în aceeași măsură ca și imaginile cu conținut rasist, discriminator. Un caz, cum este pseudoartistul austriac Gunther von Hagens, care utilizează cadavre reale tratate cu substanțe ce le mențin plasticitatea, în compoziții banale, macabre, erotice sau grotești, inaugurând chiar comercializarea fragmentelor corporale astfel mumificate, pune dramatic în dezbatere atitudinea față de corpul uman, în fond, față de identitatea materială a celui/lalt, deschizând drumul spre orice raportare morbidă la imaginea ființei.

Autorul menționează și procesele intentate unor artiști ca Mapplethorpe, Serrano sau opoziții la expunerea lucrărilor provocante cum i s-a întâmplat lui Judy Chicago, ca și dezbaterea în Congresul american și în cadrul consiliilor unor primării din centrele vizate pentru expunerea artiștilor cu estetici controversate. În capitolul de concluzii, la rândul său consistent, acesta concluzionează asupra drepturilor privitorului la aceeași libertate de expresie și securitate socială ca și artistul și propune o strategie de mediere între libertatea artistului la expresie și libertatea și dreptul la scutirea de ofense grave a publicului. Această strategie se bazează pe luarea în considerare competentă și echilibrată a consecințelor unei permissivități fără limite, având în vedere că raportul libertate de expresie-cenzură ar trebui substituit cu raportul libertate de expresie-creație-responsabilitate etică a artistului, considerând etica drept o evoluție în perspectivă teoretică asupra moralei. În această ordine de idei, el propune o strategie de responsabilizare a universului cultural care să nu lezeze libertatea creatoare, dar să reintroducă, dacă nu în temeiul actului critic, dimensiunea valorii estetice și judecarea consecințelor asupra comunității restrânse sau globale. Ca o utopie deloc extravagantă, el vede necesară această revalorizare a actualizării dimensiunii tradiționale a moralei, bazate pe virtute, și a atenției la valențele și mesajul sacrului. Acest program cu etapele sale, scopul reasumării funcției educative a artei și etapele implementării unei politici culturale etice este în fond motivația demersului teoretic, fiind totodată și rezultatul analizei ample și foarte aplicate a fenomenelor problematice și controversate care fac conținutul ideologiilor estetice ale unui segment important al culturii globale.

Proiectul propus ca și discursul critic, care îl motivează, sunt susținute de o informație densă, de frecventarea unei bibliografii complexe și foarte bine selectate, inclusiv din zona politicilor culturale. Întreaga construcție a discursului, de la elaborarea structurii la urmărirea laborioasă și riguroasă a conflictelor, tensiunilor, clivajelor și juxtapunerilor programelor ideologice ale artei moderne și de avangardă, cu recurențele și metamorfozele lor în postmodernism, neoavangardă, transavangardă și arta high-tech, dovedesc o remarcabilă maturitate, pondere și pertință interpretativă ce nu trădează gravitatea angajamentului etic motivant.

Prof. univ. dr. Alexandra Titu

Introducere

Problematica abordării artistice contemporane ridică o serie de probleme legate de rolul artei în societate (îm măsura în care mai are un astfel de rol), de limitele etice (dacă mai are astfel de limite), de funcția socio-pedagogică (dacă își mai asumă o astfel de funcție) și, nu în ultimul rând, de definirea artei ca domeniu în sine.

Prin prisma acțiunilor avangardiste recurente de-a lungul secolului XX, noțiunea de artă a ajuns atât de volatilă, încât nu se mai distinge de alte domenii de activitate sau practici sociale, devenind o încadrare opțională a artistului, susținută mai apoi, în mod paradoxal, de instituția artistică. Astfel, domeniul artei devine un cerc închis, din punct de vedere al încadrării artistice, rupt de orice comunicare cu publicul și paralel față de nevoile reale ale acestuia.

Apare aici și problema discursului criticii, care aparent nu mai critică sau nu mai este în măsură să critice sau, chiar mai mult, poate nici nu mai consideră necesar să departajeze valori, astfel că trivialul și excrementul este acceptat alături de opere ale marilor maeștri, sub pretextul că fiecare își are locul și rolul lui.

Remarcile formulate altădată accidental din afara lumii artei, sunt considerate astăzi adevărate dileme filozofice, în tot mai multe cercuri din spectrul artei: Cine poate spune ce este arta? Ce vor considera generațiile viitoare ca semnificativ, din punct de vedere artistic? Ceea ce este kitsch, pornografie sau blasfemie pentru cineva, poate fi artă pentru altcineva, astfel că, într-un cadru democratic și în spiritul toleranței și diversității, se dă curs unei libertăți de exprimare abuzive, care duce uneori până la lezarea drepturilor cetățenești.

Nivelul scăzut de reprezentare și prezentare a culturii majore și, totodată, favorizarea unei tendințe spre mediocritate intelectuală, în mediile de presă, ne-a pus înaintea o perspectivă sumbră, în ce privește înțelegerea, în primul rând, a importanței actului cultural-artistic autentic și concepția asupra artei, în general, pe care publicul larg, îndeosebi cel tânăr, o privește ca pe o activitate închisă, elitistă, privilegiată, care nu corespunde absolut deloc nici așteptărilor și nici percepțiilor acestuia despre artă, frumos sau creație.

Perspectiva, conform căreia cultura are capacitatea, autoritatea și responsabilitatea de a crea și stabili contextul experienței sociale, tipologia comportamentală, relațiile interumane și celelalte aspecte ale realității, care implică atitudinea față de lume, în general, și față de ființa umană, în special, nu mai constituie o preocupare, astfel că problema rolului artei și a funcțiilor ei riscă să se formalizeze până la nivelul unei științe de laborator, constituind apanajul celor puțini inițiați și fiind protejată

de examinarea privirilor profane. În acest context, ideea unei cercetări, care să urmărească traseul devenirii artei, percepția acesteia în diferite circumstanțe culturale condiționate politico-filozofic, dar și funcțiile ei, mai mult sau mai puțin asumate, se constituie, din punctul nostru de vedere, într-o necesitate, pe care ne-o asumăm, pentru a contribui, în mod avizat, la reactualizarea funcției etice și a celei socio-pedagogice ale artei, precum și la deschiderea actului artistic spre posibilitățile de receptare ale publicului larg, contribuind în același timp la formarea acestuia. Ne referim aici și la încercarea de a cuprinde, în cadrul semnificației culturale, ființa umană, în general, indiferent de pregătire, vârstă, sex, statut, etnie, religie sau mediu cultural de proveniență, și la realizarea drepturilor culturale ale acesteia. Semnificația socială și justificarea politicii culturale se bazează pe democrație și diversitate, pe de-o parte, și etosul libertății și cel al responsabilității, pe de altă parte și, de aceea, artistul, în demersul său, ar trebui să țină cont de etica și valorile comunitare, ca aspect al incluziunii culturale. Democrația, în contextul politicilor culturale, presupune, considerăm noi, aspirația spre disponibilitatea și accesibilitatea unei includeri în avutul cultural al comunității locale sau, după caz, globale.

Deciziile, în cadrul politicilor culturale, presupun alegerea între diferite premise etice, alegere care nu poate fi făcută pe baza unor idei utopice de relativizare absolută a valorilor, ci doar pe baza analizei unor dimensiuni etice alternative. Problemele etice din artă și cultură au fost, în bună parte, legate de libertatea de expresie și cenzură. O libertate de expresie nelimitată, în absența oricărei cenzuri, presupune un nivel ridicat de responsabilitate etico-socială, care, dacă nu există, poate genera conflicte, pe fondul unor reprezentări ofensatoare la adresa comunității, a unor grupări profesionale etc. Etica politicilor culturale, în acest sens, nu are în vedere doar drepturile anumitor minorități, ci este preocupată, de realizarea drepturilor culturale ale fiecărei ființe umane. În cadrul politicilor culturale, valoarea artei și a culturii poate deriva din valoarea intrinsecă a artei de înaltă calitate, cu valoare socio-istorică, sau din beneficiile etice și culturale aduse individului sau comunității.

Pentru înțelegerea acestor fenomene și aspecte, și pentru aflarea unor răspunsuri, care să ajute la conturarea unor soluții, considerăm necesară analiza factorilor istorici, filozofici și culturali, care au însoțit acest traseu al fenomenalității artei în spațiul occidental, pornind de la fondul creștin al abordării artistice. În consecință, această lucrare își propune studiul desacralizării artei dintr-o perspectivă axiologică, ținând cont de punctele de cotitură și de bazele conceptuale care au marcat evoluția ei, în lumea occidentală, până în acest moment, cu accent asupra condiției artei contemporane, abordate cu preponderență în spiritul filozofilor materialiste, existențialiste și umaniste, și care, desprinse de relația cu sacrul, se dovedesc, în general, lipsite de substanță, din punct de vedere artistic. Termenul *desacralizare* vizează, în acest context, desprinderea de esența fenomenului religios, care constituie baza medierii cu sacrul.

Printr-o riguroasă cercetare obiectivă, vom căuta să arătăm că această condiție a artei (problema morții artei) apare ca o consecință a declinului moral, cauzat de mutațiile ideologice, prin desprindere de baza religioasă. Vom apela în cercetarea noastră atât la metoda formelor critice și a teoriei comparative, cât și la analiza factorilor contextuali, care au generat anumite tipuri de abordări artistice sau conflicte culturale. Vom arăta astfel

că arta secondează declinul moral, constituind uneori chiar factor inițiator al dezintegrării morale, pe fondul forțării limitelor, al desființării tabuurilor și al relativizării valorilor socio-culturale. Vom încerca să prezentăm analitic cadrul socio-cultural al declinului imaginii angajate cultural, urmărind, în același timp, și mutațiile pe plan ideologic, cu rol în determinarea acestui cadru. Avem aici în vedere și o perspectivă filozofică a spiritualului, care constituie fondul epistemologic al abordării religioase și, în ultimă instanță, al desprinderii de religie.

Vom căuta de asemenea să arătăm că, odată cu eliberarea artei de sacru, respectiv de religios, ea devine disponibilă pentru orice compromis estetic, moral, social și politic. Astfel, în primul capitol, vom căuta să conturăm fondul spiritual de propagare a imaginii artistice, urmărind evoluția gândirii filozofice și percepția imaginii artistice corelate acestei gândiri. Vom încerca să arătăm, în acest context, că: a) tendința de secularizare a imaginii, pe fondul unei abordări realiste, apare în perioada scolasticii târzii, pe alte considerente decât cele iconoclaste, iar secularizarea propriu-zisă se conturează prin demersul Reformei; b) Renașterea, ca fenomen, constituie baza de plecare a abordării artistice umaniste și a gândirii libere; c) iluminismul constituie un punct de turnură determinant pentru modernitate și postmodernitate, ca mutație la nivel etic și ca abordare a umanului; d) modernitatea înlocuiește funcția religioasă a artei cu alte sarcini, elimină sacrul și creează premisele constituirii artei într-un domeniu autosuficient; e) abordarea spiritualității creștine, în artă, este înlocuită cu alte tipuri de spiritualitate, pe fondul nevoii interioare a artistului și a somațiilor societății.

În capitolul II, vom face o cercetare a perioadei moderne și contemporane, din perspectiva termenului avangardă, și vom urmări cadrul de propagare al gândirii poststructuraliste. Obiectivele acestei cercetări sunt: a) stabilirea semnificației termenului *avangardă* și interpretarea lui în contextul cultural, social și politic; b) analiza rolului jucat de avangardă în evoluția artei și recurența manifestării acestei atitudini, în contextul culturii occidentale; c) analiza conceptului de *antiartă* și modul în care antiarta este asimilată artei; d) influența gândirii poststructuraliste asupra culturii și implicit asupra abordării artistice.

În capitolul III, vom prezenta abordarea artistică din perspectiva activismului identitar, a sexualității homoerotice și a acțiunilor artistice controversate, din punct de vedere al moralei publice, manifestate într-un spirit poststructuralist și cu un pronunțat caracter avangardist. Vom căuta să arătăm aici că: a) demersul artistic feminist constituie o mișcare dispartă, cu viziuni diferite asupra problematicii feminine și asupra abordării imaginii feminine în artă; b) anumite facțiuni feministe se constituie într-un instrument politic antagonic masculinității, cu tentă exclusivistă, forțând limitele moralității sociale și celebrând relațiile homoerotice; c) într-un cadru democratic, chiar un demers politic legitim de restricționare a exprimării artistice, este perceput ca cenzură; d) politizarea discursului artistic face din pornografie, via sprijin mediatic, artă majoră; e) problema autonomiei artei și a artistului, ca privilegiat moral și juridic, trebuie reglementată în cadrul unor politici culturale etice; f) dacă responsabilitatea artistică nu există, o oarecare formă de control a exprimării artistice controversate este emergentă, ea manifestându-se în cele din urmă sub forma deciziei juridice.

În capitolul IV vom urmări perspectiva abordării artistice raportate la tehnosciență și utilizarea corpului uman ca mediu al expresiei artistice. Intenționăm să arătăm, în acest context, că: a) tendința de transcendere a corporalității se realizează prin știință și tehnică, și nu prin elevare spirituală; b) inițiativa artistică o precede, de multe ori hazardat, pe cea științifică, în efectuarea anumitor experimente, în virtutea libertății de exprimare a artistului și a lipsei unei deontologii, constituind, în același timp, și o provocare la adresa demersului științific; c) în limita posibilităților științifice, nu mai există tabuuri privind modificarea corpului uman și utilizarea lui în acțiuni artistice; d) viziunea postumană și transumană celebrează robotizarea omului, de această dată nu doar socio-cultural, ci literalmente fizic; e) lumea științifică nu este încă pregătită, cel puțin din punct de vedere etic, de a ține pasul cu abordarea artistică, ceea ce constituie un alt aspect al moralității artei.

Problema secularizării morale sau a proiectării eticii într-un spirit umanist pare ireversibilă la nivel politic. Dar, ca parte de atitudine, se impune nevoia de implementare a unor politici culturale etice, care să garanteze participarea tuturor cetățenilor la actul cultural, să stabilească criterii și limite ale expresiei artistice, prin crearea unui cadru de responsabilizare sau prin autocenzură, ținând cont că democrația nu înseamnă doar libertate, ci și responsabilitate și restricții, iar arta, ca parte sensibilă a acestei realități, ar trebui să contribuie la elevarea spiritului uman și nu la estropierea lui, astfel ca și artistul să ajungă la nivelul de înțelegere, că nu se poate face chiar orice în numele artei, ea având un rol structurant și catartic, fiind, în ultimă instanță, factor de coagulare și echilibrare socială.